

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Сумський державний університет
Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки і менеджменту
Кафедра управління імені Олега Балацького

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри

(підпис) (Ім'я та ПРІЗВИЩЕ)

_____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістр
зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»,
освітньо-професійної програми «Адміністративний менеджмент»
на тему: Вплив державного управління на аграрне виробництво в Україні

Здобувачки групи АМ.м. - 21

Красовської Богдани Юріївни

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис)

Богдана КРАСОВСЬКА
(Ім'я та ПРІЗВИЩЕ здобувача)

Керівник кандидат економічних наук, доцент Каріна ТАРАНЮК

(посада, науковий ступінь, вчене звання, Ім'я та ПРІЗВИЩЕ)

(підпис)

Консультант¹⁾

(посада, науковий ступінь, вчене звання, Ім'я та ПРІЗВИЩЕ)

(підпис)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Сумський державний університет
 Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки і менеджменту
 Кафедра управління імені Олега Балацького

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ (підпис)

_____ (Ім'я та ПРІЗВИЩЕ)

_____ 20__ р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
на здобуття освітнього ступеня магістра

зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
 освітньо-професійної програми «Адміністративний менеджмент»
 здобувачки групи АМ.м-21 Красовської Богдани Юріївни

1. Тема роботи «Вплив державного управління на аграрне виробництво в Україні» затверджена наказом № 1356-VI від 27.11.2023 року.
2. Термін подання здобувачем закінченої роботи 15.12.2023 рік.
3. Мета кваліфікаційної роботи: дослідити вплив державного управління на аграрне виробництво в Україні, проаналізувати проблеми агросектору та знайти шляхи їх вирішення на прикладі інших країн.
4. Об'єкт дослідження: аграрне виробництво в Україні.
5. Предмет дослідження: нормативно-правові норми, принципи, організаційні структури та інші принципи, а також практичні і проблемні аспекти, пов'язані з впливом державного управління на аграрне виробництво в Україні.
6. Кваліфікаційна робота виконується на підставі статей фахових видань, нормативно-законодавчих положень, аналітичних матеріалів, відкритих даних.
7. Орієнтовний план кваліфікаційної роботи, терміни подання розділів керівникові та зміст завдань для виконня поставленої мети.

№	Назва розділу	Термін подання
1.	Теоретичні засади державного управління	21.11.2023
2.	Сучасні проблеми в аграрному виробництві в Україні та за кордоном	30.11.2023
3.	Державне управління у сфері фермерського господарства в Сумській області	12.11.2023

Зміст завдань для виконання поставленої мети кваліфікаційної роботи:

Розділ 1 визначає та описує принципи державного управління в Україні.

Розділ 2 окреслює поточні проблеми в аграрному секторі, а також аналізує та визначає негативні виробничі фактори та перешкоди, з якими стикаються інші країни.

У розділі 3 проаналізовано вплив державного управління на аграрний сектор та запропоновано шляхи вирішення та покращення конкретних проблем у сільськогосподарському виробництві.

Консультації щодо виконання роботи:

Роз-діл	Прізвище, ініціали та посада керівника/консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1.	Таранюк К.В. ст.викладач	21.11.2023	25.11.2023
2.	Таранюк К.В. ст.викладач	30.11.2023	3.12.2023
3.	Таранюк К.В. ст.викладач	12.11.2023	15.12.2023

8. Дата видачі завдання 03.11.2023 рік.

Керівник кваліфікаційної роботи

Кандидат економічних наук, доцент _____ Каріна ТАРАНЮК (підпис)

Завдання до виконання отримала _____ Богдана КРАСОВСЬКА (підпис)

АНОТАЦІЯ

Дипломна робота на тему «Вплив державного управління на аграрне виробництво в Україні»

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Обсяг роботи становить 49 сторінок друкованого тексту

Метою роботи є вивчення впливу державного управління на аграрне виробництво в Україні.

Об'єктом дослідження є аграрне виробництво в Україні.

Предметом дослідження є визначення впливу державного управління на аграрне виробництво в Україні.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та синтез, систематизація, порівняння і узагальнення даних наукових джерел.

Ключові слова: державне управління, державна влада, управління, управління державою, методи державного управління, аграрне виробництво, сільське господарство, військові дії, вторгнення росії, стратегія розвитку, фермерське господарство, фінансово-економічні відносини, аграрний сектор

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ	
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	8
1.1. Характеристика державного управління як системи.....	8
1.2. Методи державного управління.....	13
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ В АГРАРНОМУ	
ВИРОБНИЦТВІ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ.....	21
2.1. Сучасні події та їх вплив на аграрне виробництво в Україні	21
2.2. Шляхи розв'язання конфліктів на прикладі інших країн	26
РОЗДІЛ 3. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ	
ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	30
3.1. Діяльність в аграрній сфері фермерського господарства «МРІЯ-СК».....	30
3.2. Пошук джерел фінансування як фактор розвитку фермерського господарства в Україні.....	39
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48

ВСТУП

Актуальність. Російське вторгнення в Україну стало головною темою для обговорення. Політики, науковці, журналісти та бізнесмени з усього світу висловлюють свої думки, припущення та прогнози щодо наслідків війни та її впливу на економіку України та глобальний економічний розвиток.

Аграрний сектор має важливе значення для економічного життя України, оскільки створює нові робочі місця, приносить надходження до державного бюджету, підвищує міжнародне значення та авторитет України на міжнародних ринках, становить значну частку ВВП та сприяє його зростанню.

У процесі функціонування та реалізації державного управління державне управління постає як складне явище, що потребує пізнання та розкриття його сутності. Через виявлення специфічних закономірностей розвитку соціально-ціннісної бази публічного адміністрування аналізується ефективність діяльності певних організацій, вирішення соціально-економічних проблем та формування єдиної правової системи.

Публічне адміністрування як діяльність державно-управлінських органів відбувається поза межами певної системи адміністративної влади. Зміст цієї влади полягає в публічному адмініструванні. Однак важливо враховувати, що в будь-якій демократичній державі функції певних адміністративних повноважень виконують не лише органи державної влади, а й інші суб'єкти. Існуюча в Україні адміністративна система демонструє свою неефективність, внутрішню суперечливість та відірваність від громадян, що є однією з перешкод на шляху здійснення модернізаційних процесів та системних змін у всіх сферах життя суспільства.

Вивченню та аналізу природи публічного управління присвячено чимало наукових досліджень. Малиновський, В.М. Мартиненко, Н.П. Матюхін, Ю.О. Оболенський, В.Ф. Опришко, В.П. Пилипишин, Г.П. Ситник та інші.

Неможливо знайти людину, яка б нічого не чула про війну в нашій країні. Про війну говорять буквально всі.

Сільськогосподарський сектор сильно постраждав від вторгнення. Ферми були зруйновані, зерно вкрадено і вивезено, підприємства анексовані, в свою чергу це пряма загроза для безробіття та голоду.

Метою дослідження є вивчення впливу державного управління на аграрне виробництво в Україні.

Задачами дослідження є:

1. Проаналізувати державне управління як систему;
2. Визначити методи державного управління;
3. Охарактеризувати сучасні події та їх вплив на аграрне виробництво в Україні;
4. Розглянути шляхи розв'язання конфліктів на прикладі інших країн;
5. Визначити діяльність в аграрній сфері фермерського господарства «Мрія-СК»;
6. Проаналізувати пошук джерел фінансування як фактор розвитку фермерського господарства в Україні.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

1.1 Характеристика державного управління як системи

Держава виконує свої функції через відповідні адміністративні органи. Ці органи реалізують надані їм державою повноваження через різні формальні інституції. Під формалізацією слід розуміти специфічну трансформацію змісту певного виду діяльності. Наразі адміністративні органи або їхні представники чи співробітники наділяються відповідними повноваженнями для виконання таких функцій, як запровадження певних правил поведінки (адміністративних актів), видання конкретних інструкцій, проведення перевірок та ревізій, проведення брифінгів тощо. Усі форми взаємопов'язані, і жодна з них не може замінити іншу.

Лише вміле поєднання форм управління може забезпечити безперервне функціонування виконавчої влади.

Незважаючи на численні наукові праці та дослідження, в науці досі не існує єдиного погляду на ці поняття.

Значна частина наукової літератури присвячена дослідженню та аналізу сутності суб'єкта управління, зокрема В. Кібаров, Б.П. Крашвілі, Ю.О. Куц, В.Я. Малиновський, В.М. Мартиненко, Н.П. Мачухіна, Ю.О. Оболенський, В.Ф. Оприско, В.М. Князєв, В.М. Князєв, В.М. Князєв, В.М. Князєв, В.М. Князєв, В.М. Князєв, В.М. Князєв В.Ф. Опришко, В.П. Пилипишин, Г.П. Ситник та інші.

Існуючі дослідження розкривають природу та проблеми державного управління, але їхні висновки відрізняються. Тому необхідна комплексна діагностика управлінських проблем.

Науковці не можуть дійти єдиної думки, тому для того, щоб дати повне визначення публічного адміністрування, спочатку необхідно проаналізувати його зміст. Пояснення відсутності консенсусу можна знайти в тому, що предмет управління є досить широким поняттям і включає в себе дані з багатьох різних дисциплін.

Менеджмент - це діяльність з управління кимось або чимось. У загальному розумінні управління означає цілеспрямований вплив на якусь складну систему. Менеджмент можна розглядати по-різному.

У найширшому розумінні - це професійна діяльність, яка може перетворити неорганізований натовп на цілеспрямовану та продуктивну групу. Це можна зробити лише за допомогою процесів, які планують, організують, мотивують і контролюють колективні дії.

У вузькому сенсі - це діяльність зі спрямування та координації суспільних відносин за допомогою спеціальної організації. За допомогою менеджменту координуються індивідуальні зусилля, відбувається співпраця, вирішуються проблеми і досягаються спільні цілі. У науковій літературі управління людьми називають соціальним управлінням.

Оскільки люди наділені свідомістю, процес управління ними стає дуже складним. Соціальне управління було б неможливим без людської взаємодії, яка формує зв'язки між окремими суб'єктами.

Таким чином, управління - це діяльність уповноваженої організації, спрямована на досягнення певної мети за допомогою методів, прийомів і функцій управління.

Тепер можна сформулювати поняття публічного управління. Найважливішим для представників державного управління є визначення пріоритетів змісту діяльності, що становлять сутність державного управління, та розгляд цього суспільного явища як процесу з притаманними йому закономірностями [18, с. 234-236].

Поняття "адміністрування", яке позначає весь зміст управлінських процесів і явищ у державі та управління всіма об'єктами і процесами в суспільстві, має два тлумачення: держава як суб'єкт діяльності та суспільство як її об'єкт.

Громадянське суспільство - це підпорядкований державі механізм місцевого самоврядування. У найзагальнішому вигляді державне управління здавна визначалося як виконавчо-розпорядча діяльність адміністративних органів, що здійснює безпосередній вплив на різноманітні суспільні відносини держави на

повсякденній і практичній основі. Згідно з наведеним вище визначенням державного управління, держава регулює суспільні відносини таким чином, щоб поведінка їх учасників сприяла реалізації цілей, прийнятих суспільством.

Природа публічного адміністрування визначається також, перш за все, тим, що воно відбувається в рамках діяльності адміністративних органів

а) при здійсненні своїх повноважень з метою управління соціальним (економічним, соціальним тощо) зовнішнім середовищем;

б) коли місцевий адміністративний орган здійснює повноваження органу місцевого самоврядування, делеговані йому місцевими зборами;

в) коли адміністративний орган вищого рівня керує діяльністю адміністративного органу нижчого рівня;

г) процес управління роботою державних службовців у межах організації відповідного адміністративного органу.

По-друге, публічне адміністрування відбувається поза межами діяльності адміністративних органів:

а) в органах інших (неадміністративних) органів публічної влади - у відносинах між їхніми керівниками та іншими посадовими особами (наприклад, парламент, суди, прокуратура тощо);

б) на державних підприємствах, в установах та організаціях - у відносинах з їхніми адміністративними підрозділами та іншими посадовими особами;

в) певні органи, уповноважені державою здійснювати управління юридичними правами держави;

г) різноманітні консультативно-дорадчі органи, що створюються державними органами (наприклад, Президентом України) і здійснюють організаційно-розпорядчі повноваження щодо інших органів та посадових осіб.

Сутність державного управління полягає в конкретних функціях, які є предметом державного управління. Ці функції становлять зміст державного управління як самостійного виду діяльності, що має специфічні цілі і може досягти запланованих результатів лише за умови правильної постановки

управлінських завдань, матеріального та кадрового забезпечення, наявності правової бази та об'єктивної інформації. [32, с. 57-58].

Таким чином, управління є специфічною соціальною функцією, що виникає з потреб суспільства як самодостатньої системи і здійснюється через організаційну діяльність спеціально створених організаційних груп, у державних або недержавних формах, залежно від обставин. Управління також має політичний характер і може розглядатися з соціально-економічної точки зору.

Сутність державного управління у вузькому розумінні полягає у виконанні законів та інших нормативно-правових актів органами державної влади. З цієї точки зору, примусове виконання є основною характеристикою державного управління і здійснюється (в широкому розумінні) адміністративними органами. Відмінною рисою публічного адміністрування є те, що воно є головною метою виконавчої діяльності і становить важливий аспект змісту цього виду публічного адміністрування. Цей вид публічного адміністрування органічно пов'язаний з безпосереднім управлінням економічними, соціальними, культурними, адміністративними та політичними структурами і тому є адміністративною діяльністю.

Розрізняють два види публічного адміністрування: внутрішнє і зовнішнє. Змістом зовнішньої діяльності адміністративного органу є безпосередній вплив конкретного адміністративного органу на відповідні об'єкти, що перебувають під його управлінням. В іншому випадку цілі публічного адміністрування взагалі не будуть досягнуті. До внутрішніх ознак належить адміністративна діяльність, яка має внутрішній організаційний характер і забезпечує роботу конкретного адміністративного органу. Прикладом зовнішньої форми публічного адміністрування є діяльність Кабінету Міністрів України по відношенню до місцевих державних адміністрацій. У свою чергу, рутинна адміністративна діяльність, що здійснюється для забезпечення функціонування Кабінету Міністрів, є внутрішньою [29, с. 27-33].

Таким чином, під формою адміністрування слід розуміти безперервне зовнішнє вираження специфічного та однорідного змісту дій, які постійно здійснюються адміністративним органом та його представниками або службовцями з метою виконання функцій адміністрування.

1.2 Методи державного управління

Для правильного розуміння методів, функції управління повинні базуватися на функціях управління та бути пов'язаними з ними. Кожна функція, яку необхідно виконати, являє собою конкретну управлінську мету і дію, які пов'язані між собою завданням її реалізації. Тому вона є частиною управлінської діяльності. Це дозволяє відокремити методи управління від понять, що використовуються у схожому значенні.

Під методами зазвичай розуміють способи та засоби досягнення цілей. Отже, адміністративно-правові методи - це способи і прийоми, за допомогою яких адміністративні органи (посадові особи) здійснюють безпосередній і цілеспрямований вплив на підпорядковані їм установи та громадян у відповідному порядку, у визначених межах і відповідно до своїх повноважень. [2].

Його методи проявляються у формах управління через взаємодію між суб'єктом управління та об'єктом управління і взаємовідносини між ними. Вони відображають державну волю та юридичні й адміністративні повноваження, якими наділені органи адміністративної влади. Тому методи управління юридично оформлені та закріплені в адміністративно-правових нормах.

Для правильного розуміння методів управління необхідно, щоб вони ґрунтувалися на адміністративних функціях і були пов'язані з ними. Кожна функція, яку необхідно виконати, являє собою дію, пов'язану з конкретними управлінськими цілями і завданням їх реалізації. Тому вона є частиною управлінської діяльності. Це дозволяє відокремити методи управління від понять, що використовуються у схожому значенні.

Наприклад, планування, контроль, облік та інші подібні види діяльності є функціями управління. Однак, якщо будь-яку з функцій управління розглядати

як самостійні прийоми, то вони вже є методами управління. Оптимальний вибір їх у конкретних умовах гарантує ефективну роботу органу управління.

Оскільки виконавчі повноваження та об'єкти їх впливу є досить різноманітними, то й методи управління також є досить різноманітними. Однак це не виключає існування спільних рис.

Найхарактернішими ознаками методів управління є:

- Спосіб впливу адміністративних органів (влади) на підпорядковані органи та громадян;
- Вираження публічного інтересу держави; керівна роль держави;
- Виконання функцій, що виникають у процесі спільної діяльності. [14, с. 5-9].

При цьому способи і засоби виконання управлінських завдань, що стоять перед суб'єктами адміністративної влади, залежать не тільки від їх правового статусу, а й безпосередньо від таких характеристик суб'єктів, як форма власності (індивідуальна чи колективна, характер об'єктів управління). При правильному поєднанні ці методи утворюють єдину взаємопов'язану систему методів впливу.

Однак це не виключає неузгодженості, яка може виникнути, якщо той чи інший метод використовується в супереч об'єктивним умовам або якщо він застосовується занадто широко. Методи управління відображають різні аспекти практичної діяльності конкретного органу виконавчої влади і відповідають на питання: як вони діють при здійсненні своїх повноважень і як використовують різні засоби для досягнення поставлених цілей? Ефективність управління залежить від уміння їх обирати та застосовувати.

У практичній діяльності органів виконавчої влади (посадових осіб) з метою вироблення найбільш ефективного варіанту використовуються певні прийоми і методи управлінської роботи. Як правило, перед прийняттям управлінського рішення використовується моделювання, проводяться розрахунки, прогнозується можливість досягнення відповідних результатів і т. д. Але визна-

вати їх методами управління немає підстав, оскільки вони не виражають прямого управлінського впливу. , не діють на об'єкт управління [3, с. 78-80].

Таким чином, акти, що мають зовнішній юридичний зміст або вираження, слід відрізнити від методів регулювання роботи адміністративної організації або методів процедурного характеру.

Методи адміністративного впливу – це адміністративно-правові методи. У таких методах проявляються всі ознаки адміністративної діяльності, що здійснюється в рамках реалізації адміністративної влади.

За допомогою адміністративно-правового методу суб'єкт адміністративної влади здійснює домінуючий вплив на об'єкт, використовуючи адміністративно-правові форми управління.

В адміністративному праві загально визнано, що методи та форми управління є взаємопов'язаними аспектами адміністративного процесу. Лише у відповідній формі метод адміністрування може слугувати способом (інструментом) адміністративного впливу. Форма управління дає життя методу, а через нього – адміністративній функції.

В умовах переходу до ринкових відносин і кардинальних змін в організаційно-правовому статусі і адміністративних структур та інститутів це питання набуває особливого значення.

Під впливом змін, що відбуваються, змінюється і система правових інструментів, які використовуються для забезпечення ефективного впливу держави на управлінську діяльність. Ці зміни знаходять своє відображення як у законодавстві, так і в управлінській діяльності та практиці.

Традиційно методи управління поділяються на наукові та ненаукові, демократичні та автократичні, державні та громадські, адміністративні та економічні, прямі та непрямі. Той факт, що одні загальні методи притаманні всім видам державної діяльності та всім державним інституціям, а інші – лише окремим методам, поділяє методи управління на загальні та специфічні. До загальних методів зазвичай відносять переконання і примус, адміністративний та

економічний вплив, нагляд і контроль, прямий і непрямий вплив, регулювання, керівництво і управління (в тому числі адміністрування).

Універсальні методи, такі як примус і переконання, давно цікавлять науковців. Ці методи доповнюють один одного і забезпечують належну поведінку учасників управлінських відносин. Ці методи взаємопов'язані, мають об'єктивний характер і діалектичну єдність між собою. [26, с. 91-99].

Адміністративні методи зазвичай визначаються як засоби або способи впливу на діяльність підприємств, установ, організацій, органів влади та громадян шляхом безпосереднього встановлення прав та обов'язків через систему наказів. У межах своїх повноважень адміністративний суб'єкт приймає адміністративні рішення, які є юридично обов'язковими для виконання об'єктом управління. Цей вид прямого управлінського впливу безпосередньо випливає з авторитарного характеру управління, який є способом реалізації адміністративної влади. Без використання адміністративних методів було б неможливо досягти мети регулятивного впливу на поведінку різних учасників управлінських суспільних відносин.

Адміністративні методи застосовуються у поєднанні з економічними методами. Економічні методи – це способи та засоби здійснення економічного або опосередкованого впливу на відповідні об'єкти управління через інтереси суб'єктів управління. Застосування економічних методів означає створення економічних умов і стимулів, які формують зацікавленість осіб, що здійснюють операцію, в кінцевих результатах операції. При цьому підконтрольний об'єкт має можливість проявляти ініціативу у виборі засобів діяльності для реалізації власних матеріальних інтересів, а не підкорятися обов'язковим вказівкам. Зазвичай це зводиться до отримання податкових, майнових та фінансових пільг.

Аудит є необхідним пасивним методом управління. Він допомагає оцінити стан справ, але орган, який його здійснює, не може втручатися в діяльність підконтрольних органів, організацій та установ. Для безпосереднього впливу на стан справ шляхом активного втручання в діяльність підконтрольних організацій можуть використовуватися різні форми контролю.

Органи державного управління можуть впливати на певні об'єкти управління шляхом непрямого або прямого впливу. Прямий вплив виражає волю відповідного органу тобто наказ. Непрямий вплив – це створення умов зацікавленості у виконавців, надання їм можливості обрати варіант поведінки та ін [33].

Застосування методу регулювання означає встановлення загальної політики та принципів щодо її реалізації через державне фінансування, пільги тощо. Керівництво має за мету практичне втілення в життя загальної політики та принципів, здійснення контролю за підпорядкованими об'єктами, розроблення напрямів їх діяльності. Систематичний, безпосередній вплив суб'єктів на об'єкти становить собою метод управління [9, с. 157-159].

Проблема адміністративної методології, тобто адміністративно-правових методів, лежить у площині раціонального їх поєднання з урахуванням суб'єктивних і об'єктивних чинників та інших обставин. Послідовне вирішення цього завдання залежить від темпів роботи з раціоналізації всієї адміністративної системи відповідно до цілей політичного та економічного реформування суспільного життя.

Переконання, яке посідає важливе місце в системі адміністративних процедур, є особливим інструментом правового впливу. Воно означає, що суб'єкти публічної адміністрації повинні виконувати певні вимоги через внутрішнє усвідомлення, а не сліпе підкорення наказам влади. Це означає дисциплінованість, сильну громадську дисципліну та усвідомлення того, що верховенство права є необхідною умовою успішної побудови правової, незалежної та демократичної держави. Це також означає формування свідомих звичок, спрямованих на виконання правових вимог, усвідомлення того, що їх порушення не буде терпимим, а також розуміння необхідності активної боротьби зі злочинністю. Таким чином, переконання - це система правових і неправових заходів, що здійснюється державою та органами державної влади і виявляється в застосуванні виховних, роз'яснювальних і заохочувальних методів, спрямованих на усвідомлення громадянами необхідності неухильного дотримання законів та інших нормативно-правових актів [30, с. 5-14].

Основними формами переконання, що використовуються в публічному управлінні, є:

- організація державних і громадських заходів, спрямованих на вирішення конкретних завдань (облік, адміністрування, прийняття необхідних документів, семінари, конференції тощо)
- освіта (економічна, правова, моральна тощо), особистий приклад та роз'яснення адміністративних обов'язків (усно або через засоби масової інформації)
- інформування підлеглих і громадян про те, як найефективніше виконувати свої обов'язки;
- заохочення (моральне: наприклад, визнання, нагородження почесними знаками, почесними званнями; матеріальне: наприклад, грошові премії, путівки для окремих осіб або груп осіб);
- критика роботи або поведінки особи [13, с. 367-369].

Останніми роками в Україні дедалі більшого поширення набувають передбачені законом форми правового переконання, заходи заохочення за зразкове виконання трудових, громадських та службових обов'язків. Наразі Уряд України розробляє нормативно-правові акти, спрямовані на створення системи нагород та заохочень.

Зростання значення заохочень є важливим показником зростання ролі переконання як важливого способу організації влади та суспільства в цілому.

Пріоритетність прав людини та просування демократичних принципів управління в діяльності держави вимагають подальшого зміцнення правосвідомості громадян, виховання почуття громадянського обов'язку, підвищення дисципліни та організованості в усіх сферах суспільного життя.

Це пов'язано з тим, що право виражає волю народу, а його норми є обов'язковими до виконання і підтримуються державою та суспільством в цілому.

Державний примус у нашій країні характеризується тим, що такий вплив держави є вторинним і ґрунтується на переконанні, і застосовується лише після пе-

реконання. Цей метод застосовується до відносно невеликого кола осіб, тобто до тих, хто вчинив правопорушення.

Державний примус - це психологічний або фізичний вплив державного органу (посадової особи) на конкретну особу з метою спонукання або примусу її до виконання правових норм. Він має дві форми: судову та адміністративну. Крім державних інститутів, застосовуються також громадські засоби примусу [17, с. 129-136].

Адміністративний примус є різновидом державного примусу. Як і державний примус загалом, він характеризується застосуванням примусових заходів з боку державних органів, а в деяких випадках і громадських інституцій для забезпечення належної поведінки людей. Однак адміністративний тиск має певні особливості, які відрізняють його від судового чи громадського тиску. Ці особливості полягають у наступному:

1) адміністративний примус застосовується в державному управлінні з метою охорони суспільних відносин, що виникають у цій сфері діяльності держави

2) нормативно-правове регулювання адміністративного примусу встановлює підстави та порядок застосування відповідних примусових заходів

3) порядок застосування примусових заходів, як правило, регулюється нормами адміністративного права. До таких норм належать норми адміністративного законодавства та адміністративно-правові норми щодо поведінки адміністративно-управлінських органів;

4) адміністративний примус є наслідком здійснення державної влади адміністративними органами, і такі заходи можуть застосовуватися судами (суддями) лише у виняткових випадках, передбачених законом;

5) адміністративний примус застосовується з такою метою

Адміністративний примус застосовується з метою запобігання адміністративним правопорушенням притягнення до адміністративної відповідальності.

Адміністративний примус застосовується відповідно до Правил адміністративного судочинства [19, с. 81-85].

Таким чином, адміністративний примус - це система засобів психологічного або фізичного впливу на свідомість і поведінку людей з метою досягнення неухильного виконання встановлених обов'язків, розвитку суспільних відносин у правовому полі, підтримання правопорядку і законності.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

2.1 Сучасні події та їх вплив на аграрне виробництво в Україні

Аграрний сектор зазнав значних втрат внаслідок тотальної війни, розв'язаної Росією проти України. За даними Міністерства аграрної політики України та Київського інституту економіки, загальні збитки, яких зазнав аграрний сектор внаслідок вторгнення Росії в Україну, станом на 15 вересня 2022 року сягнули 6,6 мільярда доларів США. Це значна сума. Водночас непрямі втрати українського сільського господарства через перебої у виробництві, блокаду портів та збільшення виробничих витрат оцінюються у 34,25 млрд дол. (11,2 млрд дол. у рослинництві та 488 млрд дол. у тваринництві, переважно через перебої у виробництві). 11,2 млрд. доларів США у рослинництві та 348,7 млн. доларів США у тваринництві. Втрати від скорочення виробництва озимих культур оцінюються у 3 млрд. доларів США та 1,5 млрд. доларів США для багаторічних культур.

Втрати від скорочення виробництва озимих культур оцінюються у 3 млрд. доларів США та 322 млн. доларів США для багаторічних культур. Втрати через перебої в логістиці склали 18,5 млрд доларів США (в доларовому еквіваленті). Загальна кількість сільськогосподарських підприємств, що постраждали внаслідок збройних нападів у Російській Федерації, становить 2653 (скорочено 1,9 млн га ріллі та 9 000 га багаторічних насаджень). Крім того, близько 1 мільйона гектарів землі необхідно обстежити на наявність вибухонебезпечних предметів.

Рослинництво зазнало значних втрат. Зокрема, фізичні втрати в рослинництві у 2022 році становлять 35-40% порівняно з попереднім роком через скорочення посівних площ (внаслідок тимчасової окупації української території) та нижчу врожайність порівняно з попереднім роком.

За словами М. Сольського, Міністра аграрної політики та продовольства України, окупаційні війська викрали з тимчасово окупованих територій понад

500 000 тонн зерна та незаконно вивезли десятки тисяч тонн соняшникової олії та кілька сотень кілограмів овочів [5, с.63-64].

Тваринний сектор також серйозно постраждав. За даними Міністерства аграрної політики, через конфлікт було втрачено 15-20% великої рогатої худоби, свиней та птиці. Найбільше постраждали господарства Чернігівської, Харківської, Смілянської, Київської, Донецької, Луганської, Миколаївської, Херсонської та Запорізької областей: велика рогата худоба - 25,3%, велика рогата худоба - 25,8%, свині - 31,5%, вівці та кози - 28,2%, птиця - 24,9%. Виробництво м'яса в цих регіонах становило м'яса - 20%, молока - 28,7% та яєць - 44,8%.

Розглянемо основні ризики дисфункції аграрного сектору економіки України у разі війни у 2024 році.

Втрата продуктивності та ресурсного потенціалу аграрного сектору. Значна частина сільськогосподарських земель окупована, перебуває під постійними обстрілами або замінована, що унеможлиблює ведення сільськогосподарської діяльності (у 2023 році посівна площа була на 20% меншою, ніж у 2022 році).

Зменшується використання добрив та засобів захисту рослин, що призводить до зниження врожайності та погіршення якості земель. За попередніми оцінками, внутрішнє споживання азотних добрив скоротилося на 40-55% з 4,75 млн тонн до 2,9 млн тонн у 2023 році.

У зонах активного конфлікту сільськогосподарські землі зазнали негативного впливу, а їхня якість значно погіршилася, що потребує виділення значних коштів для повернення їх до активного сільськогосподарського використання в майбутньому. Значне забруднення внаслідок воєнних дій призвело до вилучення на невизначений термін важливих територій, що використовуються для виробництва продуктів харчування. Наразі третина території України знаходиться в небезпечних сільськогосподарських зонах.

Забезпечення сільськогосподарських підприємств технікою погіршується, продаж зернозбиральних комбайнів триває до семи місяців, кількість тракторів

зменшилася в 2,4 рази порівняно з аналогічним періодом 2022 та 2021 років, при цьому відбулися значні втрати фізичного обладнання внаслідок бойових дій та розкрадання окупаційними військами, а тракторів - вдвічі; за оцінками, 84,2 тис. одиниць техніки та обладнання були повністю або частково пошкоджені (11% наявних станом на 2022.02.23). Через значні економічні втрати деякі сільськогосподарські виробники вийшли зі своїх сільськогосподарських підприємств або змінили спеціалізацію.

Внаслідок конфлікту деякі сільськогосподарські працівники та фермери були змушені не тільки припинити свою діяльність в аграрному секторі, але й покинути рідні міста. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), понад 150 000 фермерів, які працюють у продовольчій системі, безпосередньо постраждали від війни і були змушені мігрувати.

Перспективи відновлення їхньої господарської діяльності на власній землі є невизначеними і можуть призвести до того, що вони вийдуть з аграрного сектору або змінять спеціалізацію. У скрутному становищі опинилися дрібні виробники, які вирощують сезонні культури і відіграють важливу роль у забезпеченні зайнятості та доходів сільського населення [1, с. 66-70].

Частина інфраструктурних об'єктів для зберігання та первинної переробки сільськогосподарської продукції була втрачена, що ускладнило їм реалізацію своєї продукції на зовнішніх ринках. Ворог цілеспрямовано руйнував зерносковища, продовольчі склади та логістичну інфраструктуру, що ускладнювало експорт української сільськогосподарської продукції, знижувало доходи фермерів і навіть могло призвести до зниження якості та часткової втрати врожаю при виникненні труднощів зі зберіганням через відключення електроенергії.

Внаслідок широкомасштабної збройної окупації Росією на тривалий час був заблокований Чорноморський порт, основний експортний маршрут для української сільськогосподарської продукції (до російської окупації понад 90% зернових та олійних культур експортувалося морським шляхом).

Також були виявлені проблеми з інфраструктурою зберігання зерна. Дефіцит потужностей для зберігання (10-15 млн тонн), за оцінками, збільшився до 20 млн тонн через руйнування зерноскладів.

У той же час, зіткнувшись з війною у 2022 році, агропромисловий комплекс України продемонстрував неабияку стійкість.

За даними Мінагрополітики, урожай 2022 року перевищив 67 млн тонн, що є одним з п'яти найкращих результатів за останні 30 років; станом на 12 січня 2023 року зібрана площа зернових та зернобобових культур склала 10,9 млн га (94%) з валовим збором 50,965 млн тонн, з них пшениці - 4,979 млн тонн (100%) з валовим збором 20,2 млн тонн, кукурудзи на зерно посіяно на 3,6 млн га (85%) з валовим збором 23,5 млн тонн. Соняшником засіяно 4,8 млн. га (99%) з врожаєм 10,5 млн. тонн, соєю - 1,5 млн. га (100%) з врожаєм 3,7 млн. тонн та ріпаком - 1,1 млн. га (100%) з врожаєм 3,2 млн. тонн.

Україна залишається одним із світових гарантів продовольчої безпеки 22 липня 2022 року Україна, Туреччина та ООН підписали Ініціативу з безпечного транспортування зерна та харчових продуктів через українські порти (Зернова угода). Це забезпечило відновлення експорту через порти Одеси, Чорноморська та Південного. Росія також підписала дзеркальні угоди з Туреччиною та ООН. Угода тривала 120 днів і була продовжена на такий самий термін 17 листопада 2022 року. [5, с. 65-68].

Уже в серпні (перший місяць реалізації ініціативи) з українських портів вийшло 68 суден і до 18 портів призначення було відправлено 1,72 млн тонн української сільськогосподарської продукції. Кукурудза склала 66,9%, пшениця - 21,6%, ячмінь - 4,8%, а інші продукти (соняшник, ріпак, висівки та шрот) - 6,7%. Загалом у серпні через відкриті порти, порти на Дунаї, залізничний та автомобільний транспорт було експортовано близько 5 млн тонн аграрної продукції.

За 11 місяців 2022 року Україна експортувала 50,9 млн тонн аграрної та харчової продукції на суму 21,1 млрд доларів США. Загальна вартість експорту склала 21,1 млрд доларів США. З цієї продукції було експортовано 21,9 млн

тонн кукурудзи на суму 5,3 млрд доларів США та 9,6 млн тонн пшениці на суму 2,5 млрд доларів США. Пшениця - 9,6 млн тонн на суму 2,3 млрд доларів США. Соняшникової олії - 3,9 млн тонн на суму 5 млрд доларів США. Планується експортувати 2,9 мільйона тонн ріпаку на суму 1,4 мільярда доларів США. Міністерство інфраструктури планує експортувати зерно з трьох українських портів - Одеси, Чорноморська та Дніпра.

За даними Міністерства інфраструктури, щомісяця планується експортувати 5 мільйонів тонн зерна з трьох українських портів - Одеси, Чорноморська та Південного. Протягом 150 днів після того, як з Одеського порту вийшло перше судно в рамках зернового коридору, загалом з України вийшло 605 суден. За період роботи зернового коридору Україна експортувала 15,9 млн тонн зерна, з яких 4,7 млн тонн пшениці та 7 млн тонн кукурудзи.

2023 рік був таким же складним для аграріїв, як і попередній.

Скоротилися посівні площі та загальний врожай. За попередніми даними структурних підрозділів обласних адміністрацій, очікувана посівна площа в усіх категоріях господарств на підконтрольних українському уряду територіях у 2023 році становить 21,8 млн га, що на 6,8 млн га менше, ніж у 2021 році (28,6 млн га). За даними НБУ, урожай зернових у 2023 році становить близько 46 млн тонн (приблизно на 15% менше, ніж минулого року). Таке зниження пов'язане зі збільшенням витрат на вирощування зернових культур та складнощами зі збутом продукції. Сільгоспвиробники змушені змінювати структуру виробництва на користь більш прибуткових культур (у 2024 році збільшаться площі під олійними культурами, такими як ріпак, соя та соняшник, і зменшаться площі під пшеницею) та відмовлятися від вирощування трудомістких культур (особливо буряку на суп та ранньостиглих культур).

Тваринницький сектор і надалі стикатиметься з проблемами, головним чином через скорочення поголів'я худоби, зростання виробничих витрат (64% домогосподарств зазнали збільшення витрат на утримання худоби внаслідок тотальної війни) та брак фінансових ресурсів. Фермери не матимуть достатніх фінансових ресурсів для відновлення зруйнованих тваринницьких приміщень

та придбання молодняка. На функціонування тваринницького сектору також впливатиме стан електропостачання тваринницьких підприємств. Від надійності електропостачання залежать системи вентиляції, опалення, годівлі, охолодження та зберігання продукції тощо [28, с. 185-186].

У разі продовження конфліктів на території України експорт українського зерна за кордон зменшиться; у 2023 році великі обсяги української аграрної продукції були експортовані за кордон завдяки рекордному врожаю 2022 року (понад 108 млн тонн зерна). У 2024 році загальний врожай сільськогосподарської продукції впаде до 67 млн. т. і, як очікується, знову впаде в цьому році. Більше того, зменшиться виробництво тоннажних експортоорієнтованих культур (кукурудзи, пшениці та ячменю), оскільки структура посівних площ переорієнтовується на користь олійних культур.

2.2 Шляхи розв'язання конфліктів на прикладі інших країн

Війна створює ризики, які не можуть бути компенсовані ринковими силами. Для компаній немає ринкової рентабельності інвестувати у виробництво, яке може бути знищене війною. Без державних стимулів трудові, виробничі та фінансові ресурси поступово залишають економічну територію зруйнованої війною країни.

Ми всі повинні усвідомити, що довоєнні темпи розвитку і розміщення продуктивних сил зруйновані і в деяких випадках не можуть бути відновлені. Нова національна стратегія розвитку ринку праці, природних ресурсів та інших складових продуктивних сил має бути визначена з урахуванням нових регіональних особливостей.

Нова стратегія розвитку - це стратегія створення сильних економічних кластерів (інноваційних, промислових, сільськогосподарських, рекреаційних тощо), які збалансовано зміцнюють регіони і створюють інтегровану систему економічних зв'язків у країні. Сильні регіони - сильний центр.

Стратегія економічного розвитку - це стратегія продуктивного перерозподілу наявних у країні ресурсів і міжнародної допомоги з метою віднов-

лення і нарощування виробничого потенціалу країни та створення робочих місць [6, с. 38-43].

Ми всі повинні усвідомити, що ми вступаємо в період, де військові ризики і турбулентність будуть зростати протягом наступних 10-15 років. Перехід економіки на військові рейки - є ключовим викликом на найближче майбутнє. Національне оборонне замовлення має стати основою для розвитку. Тактика дій має включати комплекс відповідних інструментів з різних сфер економічної політики, щоб зробити цей процес перерозподілу максимально ефективним. Концептуальні передумови успішної післявоєнної відбудови повинні включати наступні елементи:

- чітку стратегію відновлення
- забезпечення безпечного середовища для реорганізації;
- сильне лідерство.

Основні труднощі, що виникають під час реалізації програм повоєнного відновлення економіки:

- низка нагальних гуманітарних проблем;
- зруйнована інфраструктура;
- проблеми ефективного розподілу коштів і постачання [24, с. 166-175].

Війна в Боснії і Герцеговині та війна в Україні, на наш погляд, є дещо схожими.

Боснійсько-герцеговинський конфлікт тривав з квітня 1992 року по вересень 1995 року між Сербією і Чорногорією з одного боку, Республікою Боснія і Герцеговина з іншого та Хорватією з третього. Він завершився угодою, підписаною обома країнами за участі США, Великої Британії, Франції, Німеччини та Росії. Потім почалися нові труднощі. Втрати тільки в Боснії і Герцеговині оцінюються в 50-70 мільярдів доларів США, що в 15-20 разів перевищує ВВП перших мирних повоєнних років.

У сільському господарстві північного регіону переважає тваринництво, в долинах річок вирощують зернові (переважно пшеницю, кукурудзу, ячмінь і овес) та технічні культури (льон і цукровий буряк), у південному регіоні -

садівництво, виноградарство, тютюн і бавовна. У 2015 році МВФ класифікував Боснію і Герцеговину як країну, що розвивається. За даними журналу Forbes, станом на грудень 2015 року країна є країною з перехідною економікою, яка залежить від експорту металів, текстилю, меблів та електроенергії, а також від іноземної допомоги та грошових переказів.

Досвід Боснії і Герцеговини показує, що макроекономічна стабільність може бути підкріплена невирішеними структурними проблемами, такими як безробіття, неформальна економіка, низький рівень заощаджень і спад промислового виробництва. Ці структурні проблеми стримують інвестиції та увічнюють бідність у країні [4, с. 245-255].

Війна в Боснії і Герцеговині показала, що близько п'ятої частини коштів міжнародної допомоги було витрачено на різні технічні завдання і фактично не дійшло до країни. Варто витратити більше коштів на технічну допомогу (консультаційні послуги). Особливо на ранніх етапах відновлення, коли пріоритетними є гуманітарні питання та питання безпеки.

Структурні реформи не слід відкладати, а впроваджувати з достатніми витратами для фінансування секторів економіки, що реструктуризуються. Пріоритет має надаватися збереженню або перепрофілюванню робочих місць, а не їх спонтанному вивільненню на розсуд ринку. Відновлення або створення нового виробничого потенціалу в економіці та створення сприятливого бізнес-середовища сприятиме залученню інвестицій та підтримці майбутнього економічного зростання в умовах скорочення офіційної міжнародної допомоги [25, с. 98-99].

Враховуючи поточну ситуацію, необхідно вирішити такі ключові питання:

1. Забезпечення умов для виконання фермерами всіх необхідних робіт на місцях. Міністерство закордонних справ та Торгово-промислова палата України мають взяти участь у реалізації пропозиції міністра аграрної політики та продовольства М. Сольського, який закликав представників ЄС підтримати українських фермерів та сприяти проведенню весняної посівної кампанії. За словами міністра аграрної політики та продоволь-

ства Сольського, фермери мають бути забезпечені посівним матеріалом та добривами.

2. Необхідно сприяти відновленню поголів'я худоби та відновленню тваринництва. Кабінет Міністрів України має закликати країни-партнери та міжнародні організації започаткувати спеціальні грантові програми, спрямовані на допомогу вітчизняним фермерам у придбанні молодняка, його вакцинації та створенні тваринницьких ферм сімейного типу, а також профінансувати такі програми.
3. Розширити Зернову ініціативу та продовжити її реалізацію на один рік або до закінчення воєнного стану. Важливо також поширити дію Зернової ініціативи на Миколаївський порт і включити в угоду можливість імпорту мінеральних добрив в українські порти.
4. Гармонізувати аграрну політику України з відповідними положеннями Спільної аграрної політики ЄС та привести національне законодавство у цій сфері у відповідність до вимог вступу України до ЄС. При цьому законодавчі та нормативно-правові акти, які є складними для виконання аграріями в умовах війни, бажано приймати в окремих випадках після закінчення воєнного стану, відтермінувавши їх вступ в силу з адаптаційним періодом для окремих положень [11].

РОЗДІЛ 3. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1 Діяльність в аграрній сфері фермерського господарства «МРІЯ-СК»

Основним видом діяльності фермерського господарства "Мрія-СК" є вирощування зернових (крім рису), бобових та олійних культур. Особливістю цих підприємств є те, що ціни на сільськогосподарську продукцію коливаються в широких межах. Це залежить від сезонних коливань цін, пов'язаних із загальною врожайністю культури та витратами праці на зберігання продукції. Аналізуючи дохід підприємств від реалізації товарів, робіт та послуг, можна зробити висновок, що основний дохід від реалізації зернових опитані підприємства отримують у період з вересня по листопад, про що свідчать дані підприємств.

Фермерське господарство "Мрія-СК" розташоване в Сумській області в селі Токалі. Господарство очолює Карпенко С.М. і орендує 818 земельних ділянок. У господарстві працює 41 працівник. Серед них заступник директора, головний агроном, головний бухгалтер, головний інженер, два бухгалтери, інженер з охорони праці, водій, бригадир, завідувач складу, електрик, юрист, слюсар-ремонтник, енергетик, слюсар з ремонту електроустаткування, водій вантажного автомобіля та секретар; решта - робітники.

Як ви вже знаєте, однією з форм сільськогосподарської діяльності є фермерство, яке складається з виробництва, переробки та комерційної реалізації сільськогосподарської продукції. Як відомо, комерційна діяльність вимагає належної організації та реєстрації підприємства.

Сільськогосподарська діяльність "Мрія-СК" базується на таких принципах:

- вільний вибір виду діяльності;
- добровільна участь підприємств та приватного майна і коштів у сільськогосподарській діяльності, в тому числі на умовах оренди;

- повна самостійність у плануванні діяльності, виборі постачальників ресурсів та споживачів продукції, ціноутворенні відповідно до чинного законодавства;
- вільний найм працівників;
- участь у формуванні матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших видів ресурсів;
- вільне розпорядження прибутком (доходами), що залишається після сплати передбачених законодавством платежів;
- самостійне здійснення зовнішньоекономічної діяльності та використання валютної виручки на власний розсуд;

Згідно з чинним законодавством, фермерське господарство - це форма підприємницької діяльності, яка здійснюється громадянами, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та збутом і отримувати прибуток на земельній ділянці, наданій для ведення фермерського господарства, шляхом створення юридичної особи.

До майна фермерського господарства належать:

- будівлі;
- обладнання;
- споруди;
- цінні папери;
- матеріальні цінності;
- продукція, вироблена підприємством в результаті його господарської діяльності;
- доходи;
- кошти, передані до пайового капіталу членами фермерського господарства;
- інше майно, набуте на підставах, не заборонених законом, право користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спо-

рудами, обладнанням та інші майнові права (у тому числі на об'єкти інтелектуальної власності).

Відповідно до статті 16 Закону України "Про фермерське господарство", фермерське господарство для провадження своєї діяльності може в порядку, встановленому законом, та відповідно до затвердженої документації із землеустрою та містобудування зводити господарські будівлі, житлові будинки і споруди на земельних ділянках, що перебувають у власності фермерського господарства та його членів, а також на орендованих земельних ділянках за попереднім погодженням із власником землі. Будівлі та споруди у користування [27, с. 394-396].

Сучасний агробізнес не обов'язково досягає успіху виключно на основі збільшення виробництва традиційної сільськогосподарської продукції. У сучасному фермерському середовищі конкурентна перевага формується за рахунок виробництва продукції (послуг) вищої якості за рахунок більш ефективного використання обмежених ресурсів та здатності фермерських господарств генерувати нові ідеї та швидко їх реалізовувати.

Зазвичай фермерські господарства самостійно визначають напрямок своєї діяльності; спеціалізація фермерських господарств "Мрія-СК" напряму залежить від призначення та якості землі, що перебуває у власності або оренді фермера. До речі, впорядкування юридичних аспектів землекористування дозволяє фермерам скористатися існуючими національними та регіональними програмами підтримки сільського господарства. Розмір фермерських господарств тісно пов'язаний зі спеціалізацією. Виходячи з наявної площі землекористування, фермери обирають виробничі лінії, які дозволяють ефективно використовувати землю та вкладений капітал.

Багатогалузева спеціалізація виправдана тим, що вона дозволяє фермерам зменшити ризик банкрутства. Виробництво більш ніж одного виду продукції дозволяє фермерам покрити або збалансувати збитки від одного виду продукції прибутками від іншого у випадку невдачі. Такий вид спеціалізації є стартовий і характерний для початкового періоду розвитку фермерського господарства.

Зрозуміло, що основними видами діяльності фермерських господарств є виробництво сільськогосподарської продукції та її переробка. Там, де переробка не може бути організована на фермі, одним із способів зміцнення діяльності фермерських господарств є налагодження зв'язків між фермерами та переробними підприємствами. Підприємства, які переробляють сільськогосподарську продукцію, переважно встановлюють закупівельні ціни, обсяги, умови постачання та стандарти. Як наслідок, більша частка загального прибутку від усіх рівнів створення вартості залишається на підприємстві.

Внаслідок російської військової окупації аграрії стикаються з дефіцитом робочої сили, нестачею землі для обробітку, нестачею обігових коштів, нестачею палива, нестачею засобів захисту рослин, і цей список можна продовжувати. Проблемою є також порушення нормальних логістичних маршрутів.

Україна експортує сільськогосподарську продукцію до більш ніж 190 країн світу і входить до п'ятірки лідерів з експорту ячменю та кукурудзи. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш спрогнозував голод у світі та можливий колапс продовольчої системи внаслідок війни в Україні.

Незважаючи на таку ситуацію, держава не стоїть осторонь, а швидко реагує на безпрецедентні виклики воєнного часу.

Зокрема, основними напрямками допомоги українським фермерам є:

1. Збільшення посівних площ.

Необхідність збільшення посівних площ зумовлена тим, що частина територій знаходиться під окупацією (особливо на півдні України), а частина територій є небезпечною для обробітку через наявність мін та боєприпасів, що не вибухнули. Крім того, неможливо поновити договори оренди землі, термін дії яких закінчується в березні-квітні, оскільки реєстрація права власності заблокована.

2. Пільгові кредити та податкові пільги.

Фермери зіткнулися з нестачею обігових коштів та непомірним податковим навантаженням, а також з нестачею оброблюваної землі.

Тому уряд чотири рази вносив зміни до Порядку № 723 "Про надання державних гарантій на портфельній основі" протягом періоду воєнного стану (зміни були внесені у грудні 2003 року, 27 березня 2003 року, травні 2004 року та 15 березня 2004 року).

3. Бронювання робочої сили на період посівної.

Фермери стикаються з нестачею робочої сили, оскільки загальна мобілізація в Україні буде запроваджена щонайменше до 24 травня 2022 року.

Найбільш нагальним питанням для всіх керівників сільськогосподарських підприємств є безпека їхніх працівників під час польових робіт. Хоча здається, що поля очищені від небезпечних матеріалів (мін, боєприпасів, що не вибухнули, артилерійських снарядів), не завжди це так, адже різні типи мін закопані в родючому ґрунті і не можуть бути виявлені без спеціального обладнання та відповідних засобів.

З метою забезпечення безпеки тих, хто працює в полях, компанія "Феодал" спільно з Міністерством аграрної політики України запустила проект Mylateral.feodal.online, щоб допомогти фермерам негайно повідомляти Державну службу з надзвичайних ситуацій та Збройні сили України про поля, заміновані мінами, а також забезпечити виявлення покинутих небезпечних предметів. Ми допомагаємо їм забезпечити їхню ліквідацію". Для цього заявник залишає заявку на базі сервісу Feodal, де заповнює інформацію про стан поля і проблему, а також координати, де об'єкт має бути обстежений та утилізований".

З метою підтримки сільськогосподарських підприємств уряд вжив низку заходів.

Серед них - мінімізація бюрократичних процедур для агробізнесу, дозвіл на використання сільськогосподарської техніки без реєстрації, спрощення імпорту посадкового матеріалу, запровадження нульової ставки акцизного податку та зниження ПДВ на паливо до 7%.

Вартим уваги прикладом є запровадження грантової програми для розвитку підприємництва та підприємницької діяльності. А саме: гранти для всіх мікропідприємств, гранти на розширення та створення переробних

підприємств, гранти для садів, гранти на будівництво нових теплиць, гранти для IT-стартапів та гранти на навчання в IT-секторі [15, с. 69-71].

Окремої уваги заслуговує Закон України №7178 «Про забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». Це комплексний закон, який:

- Спрощує отримання права користування землями сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану. Крім того, створено передумови для ведення сільськогосподарського виробництва на землях державної власності, що перебувають у постійному користуванні державних підприємств Мінагрополітики, Національної академії наук України та навчальних закладів;
- Договори оренди землі автоматично продовжуються на один рік без необхідності вносити інформацію до відповідного реєстру;
- Місцеві органи військового управління можуть орендувати землі державної та комунальної власності для ведення сільськогосподарського виробництва на строк до одного року. Орендна плата не може перевищувати 8% від нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. Для розрахунку орендної плати використовується середня НГО ріллі на території. На цей вид земель поширюються обмеження щодо зміни цільового призначення земель. Договори оренди таких земель укладаються в електронній формі без проведення конкурсу лише на один рік. Поновлення або укладення договорів на новий строк не передбачено. Договори оренди земель воєнного призначення не підлягають державній реєстрації;
- Передача для ведення сільського господарства земельних ділянок несільськогосподарського призначення, які перебувають у постійному користуванні державних і комунальних підприємств, установ та організацій, здійснюється за письмовою згодою керівника відповідного державного або комунального підприємства, установи або організації, при цьому право постійного користування земельною ділянкою не припиняється [31].

Прийнято Закон України №2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період воєнного стану» який встановлює:

1) з 1 березня 2022 року до 31 грудня року, наступного за роком, в якому закінчується або скасовується воєнний чи надзвичайний стан, перебуває (перебувала) на тимчасово окупованих збройними силами Російської Федерації територіях, на тимчасово окупованих збройними силами Російської Федерації територіях, на яких здійснюються (здійснювалися) військові дії або тимчасово окупованих збройними силами Російської Федерації, за земельні ділянки (землі державної та комунальної власності), які перебувають у власності або користуванні фізичних або юридичних осіб (у тому числі на умовах оренди), а також за земельні ділянки (землі комунальної власності), визначені територіальними військовими організаціями Російської Федерації, плата за землю (земельний податок та орендна плата) не нараховується і не справляється. Для фізичних або юридичних осіб, а також для земельних ділянок (спільної власності), визначених місцевими органами військового управління як забруднені вибухонебезпечними предметами та/або фортифікаційними спорудами, включаються умови оренди;

2) За податкові (звітні) 2022 та 2023 роки обов'язок із сплати загального мінімального податку не виникає та не сплачується за земельні ділянки, розташовані на територіях, на яких здійснюються (або здійснювалися) військові дії або які тимчасово окуповані збройними силами Російської Федерації, та/або земельні ділянки, визначені органами обласної військової адміністрації як такі, що забруднені вибухонебезпечними предметами та/або фортифікаційними спорудами.

КМУ зобов'язаний визначити перелік територій, на яких здійснюються (проводяться) військові операції або які тимчасово окуповані Збройними силами Російської Федерації.

Також платники єдиного податку 4 групи мають право перейти на єдиний податок у розмірі 2%.

З метою забезпечення кредитного фінансування сільськогосподарських товаровиробників до Постанови КМУ № 723 від 14 липня 2021 року були внесені наступні зміни:

1) Державні гарантії, що забезпечують часткове виконання боргових зобов'язань банків-кредиторів за кредитним портфелем, діятимуть протягом одного року та поширюватимуться на сільськогосподарських товаровиробників;

2) Кредити для сільськогосподарських виробників надаються лише у формі кредитів (не поширюється на кредитні лінії);

3) У портфелі передбачено нові цілі кредитування (фінансування сільськогосподарських поставок). Закупівля сільськогосподарської продукції (сільськогосподарських товарів), добрив, засобів захисту рослин, пестицидів та агрохімікатів, паливно-мастильних матеріалів, запасних частин, основних засобів та нематеріальних активів, заробітної плати, оренди нерухомого та рухомого майна, інших товарів (робіт, послуг), що використовуються сільськогосподарськими товаровиробниками у своїй господарській діяльності, які підпадають під визначення груп 1-24 товарної класифікації зовнішньоекономічної діяльності України;

4) Кредити сільськогосподарським товаровиробникам з максимальним строком погашення до одного року та максимальним лімітом сукупної заборгованості до 1,5 мільярда гривень на позичальника та групу пов'язаних з ним контрагентів;

5) Комісія банку-кредитора за покриття витрат на обслуговування (без урахування комісії за надання державних гарантій) не може перевищувати 1% річної суми кредиту (до 1% для кредитів строком до одного року, на разовій основі).

У зв'язку з військово-політичною ситуацією, окупацією портів в Азовському морі, небезпекою для вантажних суден, що проходять через Чорне море, а також руйнуванням і пошкодженням залізничних станцій і колій, страхові компанії призупинили виплати страхових відшкодувань за залізничні

вантажі та судна. Це призводить до збільшення ризику для вантажовідправників не отримати компенсацію за пошкодження майна в результаті конфлікту.

З метою збереження страхового покриття та розширення логістики КМУ видав розпорядження № 255-р від 30 березня 2022 року про відшкодування шкоди, заподіяної збройною агресією Росії проти України та воєнними діями на її території, в якому Мінінфраструктури разом з Мінекономіки та Мінфіном доручено забезпечити виділення коштів з резервів державного бюджету у разі відмови страхувальника від страхування таких ризиків:

- Фрахтувальники, оператори та власники суден під українським та іноземним прапорами, а також суден, що здійснюють плавання у внутрішніх водах (якщо ці судна здійснюють плавання в акваторії українських портів у Дунайському регіоні);
- Рухомого складу з шириною колії 1435 мм, якщо вони знаходяться в Україні.

Постанова КМУ від 16 березня 2022 р. №292 «Про внесення змін до Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, судових та котельних палив» дозволяє продаж пального стандартів Євро-3 та Євро-4. Мета цього - забезпечити сільськогосподарську техніку, яка може працювати на цих видах пального, більшим запасом пального на час посівної кампанії.

Наказом №154 Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про технічне забезпечення комплексу польових робіт в умовах воєнного стану 2022 року» сільськогосподарська техніка (трактори, самохідні шасі, самохідні сільськогосподарські машини, дорожньо-будівельні і посівні машини, інша сільськогосподарська техніка та їх частини вітчизняного та іноземного виробництва) може експлуатуватися без реєстрації. Однак фермери зобов'язані зареєструвати (та перереєструвати) свою сільськогосподарську техніку протягом 90 днів після закінчення воєнного стану.

Загалом, посівна кампанія 2022 року показала, що в умовах воєнного стану аграрії та держава в особі Міністерства аграрної політики та продовольства активізували свої зусилля та спільно працювали над тим, щоб забезпечити максимальний врожай в цих умовах. Міністерство аграрної політики та продовольства запустило кілька онлайн-платформ (<https://agrostatus.org/>) для збору поточних потреб аграріїв на посівну в режимі реального часу, а для покращення логістичних маршрутів аграріїв в умовах воєнного стану було створено онлайн-платформу (<https://prodsafety.org/>).

Не залишилося поза увагою і питання праці в аграрному секторі. Мінагрополітики поспішає запровадити обов'язкові роботи в сільському господарстві, щоб задовольнити потреби роботодавців та запобігти дефіциту робочої сили.

Безумовно, до закінчення війни будуть прийняті й інші законодавчі зміни, спрямовані на підвищення життєздатності аграрного сектору України. Сподіваємося, що нинішні виклики не зашкодять продовольчій безпеці України і що сільське господарство відродиться з новою силою після закінчення війни.

3.2. Пошук джерел фінансування як фактор розвитку фермерського господарства в Україні

Дослідженню фінансово-економічних відносин сільськогосподарських підприємств та організацій традиційно приділялося значно менше уваги, ніж підприємствам та організаціям інших галузей національної економіки. Крім того, фінансові ресурси як економічна категорія здебільшого вивчалися на глобальному рівні (національна економіка, країна), а не на рівні окремих суб'єктів господарювання. Лише в останні роки намітився певний прогрес у вивченні цієї теми. У сучасному бізнес-середовищі стає все більш важливим розуміння природи фінансових ресурсів, їх ролі та значення в економічній діяльності.

Для того, щоб вижити в умовах жорсткої ринкової конкуренції, компанії повинні приділяти пильну увагу організації своїх виробничих активів, вибору найбільш підходящих джерел фінансування, їх структурі та ефективному використанню. Це вимагає знання сутності фінансових ресурсів та поглибленого вивчення теоретичних і практичних проблем фінансового менеджменту як системи управління. [10].

Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств залежить від багатьох факторів, але оскільки інші фактори конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств взаємопов'язані, ми вважаємо, що такі фактори, як доступ до фінансових ресурсів та вміння ними управляти, відіграють дуже важливу роль.

Фермери, які звикли покладатися на себе, зазвичай отримують доступ до банківського фінансування через кредити. Однак гранти та програми підтримки певних секторів також можуть бути варіантом. Ці кошти можуть бути більш доступними, дешевшими або безповоротними.

У цій частині узагальнено найактуальніші можливості для фермерів та агробізнесу.

1. грант MERCY SORPS для малих та середніх фермерів.

Заявки приймаються до 31 грудня 2023 року. Середній розмір доступної фінансової допомоги становить 40 000 доларів США у гривні за поточним курсом НБУ. Малі та середні підприємства, розташовані в Київській, Полтавській, Сумській та Чернігівській областях (за винятком територій з активними конфліктами, обмеженим доступом або підвищеним ризиком для життя чи ведення такої діяльності), бізнес-модель яких залучає (або буде залучати) сільські домогосподарства або малих фермерів Малі та середні сільськогосподарські підприємства мають право брати участь у цьому гранті. Умови включають офіційну реєстрацію відповідно до українського законодавства, відсутність законодавчих або регуляторних бар'єрів для здійснення підприємницької діяльності та інвестування до 50% від суми фінансування. Програма реалізується гуманітарною організацією Mercy Corps у співпраці з організацією «Ягідництво України».

2. гранти для переробників зернових та олійних культур.

Заявки приймаються до 27 листопада 2023 року. Реєструйтеся на онлайн-семінар для попередньої подачі заявок, а кінцевий термін подачі заявок в рамках КПП 65 - 14 грудня 2023 року. На розробку та впровадження субгрантової програми "Ощадливе фермерство" доступне співфінансування у розмірі до 22,5 млн грн. "Ощадливе фермерство" має на меті підвищити продуктивність та зменшити витрати агровиробників шляхом усунення втрат у виробництві та технологічних процесах. Взяти участь можуть приватні підприємці, фермерські господарства та підприємства, які займаються переробкою зернових та олійних культур, а також виробництвом продуктів харчування із зернових та олійних культур. Метою діяльності є надання консультативної підтримки щонайменше 20 компаніям, що виробляють та переробляють зернові та олійні культури, для підвищення їх конкурентоспроможності та зниження виробничих та операційних витрат шляхом впровадження ощадливого виробництва та систем оптимізації на основі інструментів та практики LEAN. Тому переробники повинні подати заявку та запропонувати стратегію реалізації проекту субсубсидії відповідно до сильних сторін своєї організації. Крім того, заявники повинні передбачити власний внесок у цю діяльність у розмірі щонайменше 20% від суми субгранту. Організатором конкурсу є Проект USAID АГРО.

3. Гранти на підтримку малих та середніх переробних підприємств

Заявки приймаються до 15 грудня 2023 року. USAID KEY надасть близько 2,5 млн. доларів США через приблизно 25 грантів у розмірі від 75 000 до 150 000 доларів США, залежно від сфери діяльності та остаточної угоди з USAID KEY. Програма KEY орієнтована на виробничі компанії; програма KEY надаватиме пріоритет проектам, які поєднують ресурси USAID та внески грантоотримувачів, при цьому внески становитимуть 30-50% від загального бюджету. Щоб взяти участь у програмі, заповніть онлайн-форму та завантажте необхідні документи.

Програма організована Програмою USAID "Конкурентоспроможна економіка України" (KEY) та фінансується компанією Кімонікс Інтернешнл Інк.

4. грант від «Робота».

Влітку минулого року уряд запустив грантову програму для малого та середнього бізнесу від «Робота.t». Це дає можливість отримати фінансування для започаткування або розвитку власного бізнесу. Програма працюватиме на постійній основі, а фінансування буде доступне до 2024 року.

5. гранти для садів.

Можна отримати від 140 000 до 400 000 грн на гектар, але не більше 70% від вартості проекту з висаджування.

ФОПи або юридичні особи, які не розташовані та не провадять господарську діяльність на тимчасово окупованій території України чи на території Росії, не перебувають під санкціями, не підпадають під провадження у справі про банкрутство та не підпадають під рішення суду про кримінальне провадження. відповідальність за корупцію може брати участь. , які не мають заборгованості перед бюджетом.

Для участі у програмі необхідно заповнити онлайн-заявку на сайті dii.gov.ua та додати скановану копію проекту посадки за підписом розробника проекту. Проект повинен містити пояснювальну записку, генеральний план, кошторисну документацію, паспорт робочого проекту. Дотації надаються на сад площею від 1 до 25 га. Якщо ви отримуєте грант, ви повинні створити певну кількість робочих місць, здійснювати свою діяльність не менше 5 років у майбутньому, сплачувати податки до бюджету, зокрема, за працевлаштування працівників. Організатор – Уряд України.

1. Грантова програма для учасників бойових дій

Можна отримати від 250 тис. до 1 млн грн. Взяти участь можуть учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, а також їхні дружини або чоловіки.

Для подачі заявки потрібно заповнити онлайн форму та прикріпити бізнес-план. У разі отримання гранту ви маєте створити певну кількість робочих місць, що відповідає розміру гранту, провадити діяльність не менше 3 років сплачувати податки. Робочі місця потрібно створити протягом 6 місяців з мо-

менту отримання коштів і підписати з працівниками контракт мінімум на 2 роки. Організатором виступає Уряд України.

Джерела фінансування сільськогосподарських підприємств можна поділити на такі групи:

- державне фінансування;
- фінансові ресурси підприємств;
- кредитні ресурси та інвестиції.

Успішне залучення фінансових ресурсів у малі та середні підприємства, що є однією з найважливіших умов їх розвитку сьогодні, потребує фінансових механізмів і технологій підтримки підприємництва, які б відповідали міжнародній практиці, але водночас були адаптовані до національного контексту. Державна політика у цій сфері має перейти від декларацій до конкретних заходів. Це означає вдосконалення законодавства у сфері фінансування та розвиток фінансово-кредитної підтримки МСП, яка може розвиватися за двома основними напрямками. Перший - надання прямої фінансової підтримки у вигляді грантів, субсидій та кредитів; створення та розвиток іпотечних банків з відповідною інфраструктурою для кредитування під заставу майна та землі малого бізнесу їх власників; вивчення та поширення досвіду.

Слід зазначити, що фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств має певні особливості, зумовлені низкою важливих факторів. Наприклад, великий часовий лаг між оплатою та отриманням результатів, тривалий період відтворення основних засобів, сезонність виробництва, викликана необхідністю забезпечення безперервності виробничого процесу, дуже тривалий період відтворення основних засобів, використання живих організмів як знарядь і предметів праці з біологічним ефектом та ін. Крім того, результати діяльності сільськогосподарських підприємств значною мірою залежать від місцевих природно-кліматичних умов.

Джерелами фінансування сільськогосподарських підприємств є власні ресурси, державні кошти та кредитні кошти. Важливість поточних потреб, наявних можливостей та кредитної підтримки у формуванні необхідних умов для

успішного розвитку сільського господарства є причиною зростаючого інтересу дослідників до вивчення перспектив збільшення участі сільського господарства.

Спеціальні кредитні програми для малих сільськогосподарських підприємств в Україні мають ПАТ "Райффайзен Банк Аваль", ПАТ "ПроКредит Банк", ПАТ "Креді Агріколь Банк", ПАТ "Мегабанк" та інші комерційні банки [16, с. 30-34].

Аналізуючи поняття фінансових ресурсів, слід зазначити, що основною метою їх створення є стратегічний розвиток. Стратегічний розвиток є головною метою забезпечення довгострокової конкурентоспроможності підприємства. Аграрний сектор економіки України є достатньо конкурентоспроможним. Це забезпечується, зокрема, збільшенням обсягів фінансування.

Це пов'язано як з погіршенням економічної ситуації в Україні, так і з негативними перспективами товаровиробників через посилення політичного конфлікту та загальну неефективність аграрного сектору.

Інвестори зацікавлені вкладати кошти в аграрний сектор, де компанії є прибутковими, експортоорієнтованими, мають високі темпи зростання виробництва та необхідні умови для забезпечення ліквідності інвестицій [7, с. 8-10].

Окрім ресурсів вітчизняних інвесторів, слід також оцінити можливості залучення іноземних інвестицій. Основні інвестиції в Україну надходять з країн, з якими українські підприємства (сільське господарство та переробна промисловість) мають стабільні та міцні зв'язки і взаємні інтереси.

ВИСНОВКИ

Для подолання найсерйозніших проблем українського аграрного сектору під час і після війни необхідно зробити наступне:

- залучити в аграрний сектор талановитих людей, зокрема менеджерів, IT-спеціалістів, науковців та висококваліфікованих агрономів;
- зменшити бюрократичні бар'єри для розвитку сільськогосподарських підприємств;
- підвищити безпечності продукції відповідно до міжнародних стандартів
- розробити та впровадити комплекс заходів для створення нових робочих місць та покращення соціальної інфраструктури в сільській місцевості;
- привести продукцію аграрного сектору України у відповідність до вимог Європейського Союзу;
- підтримати малі фермерські господарства, заохотити ритейлерів до закупівлі фруктів та овочів вітчизняного виробництва;
- технологічний розвиток та діджиталізація аграрного сектору;
- сприяти розвитку переробки в аграрному секторі відповідно до принципів Зеленого курсу;
- створити необхідних умов для переходу аграрного сектору до сталого виробництва.

З початком війни аграрний сектор зіткнувся з багатьма викликами та проблемами. Окуповані території, ризики вирощування, логістичні проблеми, цілеспрямовані атаки на сільськогосподарську техніку, дефіцит робочої сили, крадіжки зерна, нерозірвані боєприпаси, мінні поля - все це затримувало роботу сільськогосподарських підприємств, але Росія не зупинилася.

Для підтримки сільськогосподарських підприємств уряд вжив низку заходів. Серед них - мінімізація бюрократичних процедур для сільськогосподарських підприємств, дозвіл на використання сільськогосподарської техніки без реєстрації, спрощення імпорту насіння,

запровадження нульової ставки акцизного податку та зниження ставки ПДВ на паливо до 7%.

Уряд також запровадив різні державні програми, такі як доступні кредити під 5-7-9%, субсидії для переробних підприємств, розвиток садівництва та теплиць. Через блокаду портів уряд також забезпечив альтернативні логістичні мережі для експорту. Було запроваджено податкові канікули, які замінили платежі за державні та комунальні землі під час воєнного стану.

Наразі український народ та держава в цілому переживають надзвичайно складний період своєї історії, який негативно позначився на більшості галузей економіки, в тому числі і на аграрному секторі, зокрема через неможливість проведення посівної кампанії на більшій частині території України. Крім того, розвиток повоєнного сільського господарства України супроводжувався низкою загострення соціально-економічних проблем, які проаналізовано в цій статті.

Найбільш ефективним шляхом подолання проблем повоєнного сільського господарства України є забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства України, для чого необхідно вирішити проблему фінансового забезпечення технічного сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Книги	Один автор	<p>Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). – Х.: Право, 1996. – 164 с</p> <p>Соловійов В. М. Поняття і сутність правового регулювання державного управління в Україні / В. М. Соловійов // Університетські наукові записки. – 2007. № 3 (23). – С. 27–33.</p> <p>Амбросов В.Я. Трансформаційні процеси в ігровій сфері регіону// Економіка України. 2019. №8. – С. 66-70</p> <p>Савка М. В., Мурдзяк Т. В. Етика і етикет керівника фермерського господарства. Наука і освіта в інтелектуально-економічному розвитку суспільства: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 16-17 травня 2019 р.). Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2019. С. 185–186.</p>
	Двох або трьох авторів	<p>Андрійчук В., Бауер Л. Менеджмент: прийняття рішень і ризик: Навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2003. – 316 с</p> <p>Ефективність державного управління / Ю. Бажал, О. Кілієвич, Мертенс О. та ін.; – К.: Вид-во "К. І. С.", 2002. – 420 с.</p>
Частини видання	Статті з періодичних видань	<p>Романенко, Є. О. (2019). Принципи і функції державного управління. Науковий вісник: Державне управління, (1), 91–99. https://doi.org/10.32689/2618-0065-2018-1/1-91-99</p>
	Тези доповідей, ма-	<p>Курінний Є.В. Предмет і об'єкт адміністративного права України: характеристика категорій в умовах системно-го реформування : автореф. дис. докт. юрид. наук : спец. 12.00.07;</p>

	теріали конференцій	<p>Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – 38 с</p> <p>Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: монографія – К.: ННЦ ІАЕ, 2007 – 578 с.- С.30</p>
	Інші видання	<p>Малиновський В.Я. Державне управління: [навчальний посібник] / В.Я. Малиновський. – вид. 2-ге, доп. та перероб. – К. : Атіка, 2003. – 576 с.</p> <p>Кісіль З.Р. Адміністративне право : [навчальний посібник]– 3-те вид. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 696 с.</p> <p>Ліпкан В.А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : [навчальний посібник] / В.А. Ліпкан, Ю.Є. Максименко, В.М. Желіховський. – К. : КНТ, 2006. – 280 с.</p>
Електронні ресурси	Книги	<p>Ісаков М.Г. Теоретичні основи державного регулювання підприємницької діяльності. Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2012. - № 23</p> <p>Савка М. В., Дзєман Г. Б. Умови, принципи та функції підприємництва. Перспективні форми організації господарської діяльності на селі : матеріали Сімнадцятого Конгресу вчених економістів-аграрників та Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ 30 травня 2019 р.). Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", 2019. С. 394–396</p>
	Законодавчі документи	<p>Про основи національної безпеки : Закон України від 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.</p>

	<p>Періодичні видання</p>	<p>Сурмін Ю. Термінологічна система державного управління: сутність і перспективи становлення / Ю. Сурмін // Вісник НАДУ. 2008. – № 4. – С. 5–14.</p> <p>Ляхович Г. І. Щодо сучасного розуміння сутності та особливостей державного управління в державі. Вісник ХНУВС. – 2009. – № 3 (46). – С. 129–136.</p> <p>Ващишин М. Я. Тенденції розвитку аграрного права України. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. 2014. №. 197 (1). С. 63–68.</p> <p>Попов С.М. Наукова парадигма суб'єктсуб'єктного управління в умовах сучасного континууму. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2010. – Вип. 43. – С. 166–175.</p>
	<p>Сторінки з веб-сайтів</p>	<p>Актуальні проблеми державного управління. Збірник наукових праць Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України // http://resources.ukrintei.ua/refer/view/5b1925e17847426a2d0ab1ac</p> <p>Про основи національної безпеки : Закон України від 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.</p> <p>Чушенко В.С. Соціально-організоване суспільство і формування політичної влади в Україні / В.С. Чушенко [Елек-</p>

		<p>тронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lawyer.org.ua/?d=587&i=&w=r.</p> <p>Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. – К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. – 251 с.</p> <p>Бернадський Б. В. Б51 Міжнародні конфлікти: курс лекцій – К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. 366 с.</p> <p>Харківська К. В. Поняття та принципи державної політики регулювання господарської діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc10-1/part_1/60.pdf</p> <p>Заячук М. Д. Становлення фермерства і України: просторово-часовий аналіз [Електронний ресурс] Режим доступу: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ_2014_4_57-62.pdf</p>
--	--	--